

Хар бир юрт султони томонидан давлатчилик тарихида ўнлаб, юзлаб амр, фармонлар, фармойишлар берилади. Албатта, бу фармонларнинг мазмун-мохиятини, муҳимлигини инкор қилмаган ҳолда умумдавлат, умуммиллат манфаатини кўзлаган, шу юрт тарихи ва тараккиётида ўз аксини қолдирган давлат ҳужжатлари, мамлакат бошлигининг фармон-лари ҳар даврда ҳам алоҳида ажралиб турган. Ушбу ҳол подшоҳ Захириддин Муҳаммад Бобурга ҳам тааллуқли.

Асл мақсадга қўчишдан олдин мавзуимизга асос бўлган сатрларни «Бобурнома»дан келтирсак. Бобур ёзади: «Бурунрок ниёт қилиб эрдимким, Раана Сангаа кофирга зафар топсам, тамгани мусулмонларга бағишлай. Тавба асносида Дарвеш Муҳаммад сор-бон била Шайх Зайн тамга баҳшишини ёд бердилар. Дедимким, яхши ёд бердингиз, илигимиздаги ви-лоятда мусулмонларнинг тамгаси баҳшиш бўлди. Муншийларни тилаб, буюрдимким, бу икки азимуш-шаън умурким, воқеъ бўлди, бунинг ихборига фармонлар битгайлар. Шайх Зайннинг иншоиси била фармонлар битилиб, жамиъ каламравга йиборилди».

Бобурнинг бундай қарорга қелиши унинг умри-нинг охирида, аниқроғи вафотидан икки йил олдин содир бўлган. 1528 йил воқеалари. Бобурнинг Хиндистон билан боғлиқ юксак орзуси - Амир Темур салтанатини қайта тиклаш ва унинг ҳудудини аввалгидек теурийлар тасарруфига қиритиш учун жон-жаҳди билан кураш олиб бораётган вақт эди. Маълумки, Бобурнинг юксак саркардалиқ, ҳарбий маҳорати, қолаверса лашкар билан ишлашда қобилиятли психолог сифатида иш қўриши туфайли сон жихатидан бир неча марта кўп, жанговар филлар ва маҳаллий шароитга мослашган ҳарбий қуроллар билан таъмин-аган Иброҳим Лўдийнинг юз минглик армияси усти-ан галаба қозongan. Шундан сўнг, Хиндистондаги кўпгина шаҳар, қишлоқ ва ўлкаларга бош бўлган рожалар, саркардалар урушсиз қўл остидаги бошқарувни Бобур салтанатига топшириб, ортиқча қон тўкиш бефойда эканлигига ақллари етиб, муроса билан давлатчилик ишларини давом эттирганлар.

Аммо, уларнинг орасида ҳам ўз юрти озодлиги ва дахлсизлигини рўқач қилиб, шароитдан фойдаланиб ўз мулкани қенгайтиришни мақсад этган саркардалар, рожалар ҳам бор эди. Шулар дастлаб Бобур салтанатини тан олишмаган, Раана Сангаа қаби эъти-борли рожалар кўпгина ўлка рожаларини бирлаштириб, урушга ҳозирлик қўрадилар, Бобур томонидан белгиланган ер, даромад солиқларини тўлашдан бош тортадилар. Албатта, бу ҳол Бобур сиёсатига мутлақо тўғри қелмаган ва у ҳам ўз навбатида Хиндистонда энг йирик саркарда Иброҳим Лўдийни тор-мор этгандан кейинги иккинчи катта юриш - Хиндистон султони -роҳаси Раана Сангаага қарши жангга ҳозирлик қўра бошлайди.

Биз, Бобурнинг ушбу урушга қандай ҳозирлик қўргани, унинг асл сабаблари нимада эди, ушбу муҳорабани катта галаба билан яқунлаганлиги ҳақида батафсил сўз юритмаймиз, бу алоҳида катта тадқиқотни талаб қиладиган мавзу. Бунда Бобур нима учун айнан шу галабасидан сўнг фармон бериб уни «АЗИМУШ-ШАЪН» деб атаганлигига эътиборни қаратмоқчимиз. Мазкур масалани қенгрок ёритишга Бобур фармонининг матни талайгина маълумот беради. Энг аввало шуни таъқидлаш керакки, Бобурнинг бу

фармонида голиб подшоҳнинг галаба нашидаси, фахрияси бор. Фармонда биринчи нав-батда исломий таълимот - Оллохга ШУКР этиш масаласи юксак тарбиявий оҳангда ўз ифодасини топган. Бунда, Бобурнинг астойдил шукр дейишга асоси бор эди. Ахир, ўз юртида, ўзининг кондош теурийзодаларнинг юртга эгалик боис тож-тахт талашишлари, сарсон-саргардонликдан сўнг такдир унга Хиндистондек буюк давлатни ўз тасарруфига киритишни насиб этди, бу мамлакатнинг йирик шаҳарлари қарийб курашсиз унга бўйсунди. («...муваффақият қўллари галаба нишонли байроқларимизни Дехли, Агра, Жўнпур, Харийд, Бихар ва бошқа ўлкаларда кўтарди»), Шу боис, Бобур «хар неъматга бирор шукр лозим ва хар шукрга унинг кетидан бирор неъмат» деган хикматнамо фикрни фармонига киритади. Бемалол айтиш мумкинки, Бобурнинг бу фикри бугунги мустақиллигимизнинг хар бир неъматини, ютуғига шукроналар қилишимиз лозимлигига ҳам асос беради. Чунки, бугунги шукримиз ортидан келгусида «бирор неъмат»нинг келиши аниқлиги ҳам тайин.

Бобур ўзининг бу фармонида «шукр» мавзуга янада чуқурроқ кириб боради. Қаламравида бўлган зобиту аскарлари, беку шахзодалар, баъзан мулоим, гоҳида яққаш зодагон аёлларни инсофга чақириш, Хинд ўлкасининг диккинафас иклимига чидам бериш, Оллох насиб эттирган юксак зафарлар шукронаси боис Бобур салтанатига садокат билан хизмат қилиш руҳиятини сингдиришга ҳаракат қилади. Бобур бу лаҳзада аниқ тасаввур этганки, қўл остидагиларга зулм, ситам, жазо ва кистовлар ўтказиш билан уларни Хиндистонда олиб қолиш мумкин эмас. Шунинг учун Раана Сангаа устидан галаба қилиш учун фақат лашкар сафини жипслаштириш, хиёнат, сотқинлик ва айниқса қочқинликка йўл бермасликнинг ягона йўли маънавий таъсир орқали иш қўриш деб билади ва «шукр» тушунчасига яна ургу беради: «Шукр шундай бир неъмат муқобилида бўлсаки, дунёда ҳеч бир бойлик ундан буюкроқ ва охиратда бирор бир яхшилик ундан гўзалроқ бўлмас».

Бобурнинг мақсади фақатгина Амир Темур салтанатини тиклаш эмас, балки ислом дини тасарруфида бўлган юртларда бу диннинг салоҳиятини асраб қолиш, юксакликка кўтариш, ўзга динлар зугумидан озод қилиш ҳам бўлган. Шу боис, энг биринчи навбатда у бўлажак рақиби Раана Сангаани ана шу шартни бузганлиги, аввал Бобурга тарафдорлик қилишга ваъда бериб, кейин сўзидан қайтгани ва боз устига унга қарши лашкар тўплаб, урушга шай бўлганлигини маъзур қилиш муқорабанинг асоси ва сабаби деб билади: «Аммо Раана Сангаа қофир ўтган вақтларда қутлуг подшоҳлигимизга бўйсунганлигини иқрор қилиб келган бўлса ҳам, ҳозирда у тортинди ва қибранди ва қофирлар жумласидан бўлди маъзунига мувофиқ шайтонсифат бош тортиб, биздан ажралганларга бошлиқ бўлди».

Бобурнинг бу фармонида унинг давлатчилик сиёсати, ўша даврдаги тасарруфига қирган юртларга теурийлар салтанати қонун-қоидаларининг кириб бориши, унинг амалда ишлаши ёки берилган фармонларга ҳилоф иш тутиши, солиқлар низомига риоя этиш ва этмаслик қаби саволларга ҳам аниқ жавоб оламиз. Бобур унга қарши отланган Раана Сангаани энг аввало Хиндистонда Амир Темур салтанати томонидан жорий этилган қонунни поймол этганликда, Бобур давлатчилиги қонунларини писанд этмасликка эмас, унга қарши қўшин тортиб аҳдни бузганликда айблади. Бобур фармонида ўқиймиз; «Қофирлар тугини ислом мамлакатларининг икки юзга яқин

шаҳрида тиккан эди. Масжид ва ибодатхоналарни хароб қилиб, у жойлардаги мўминларнинг хотин, бола-чакаларини асир қилди».

«Захириддин Мухаммад Бобур гозий фармони» Бобур салтанатининг сўнгги йиллари хақида анча мукамал маълумот беради. Ундан Бобур учун Хиндистонда нақадар мушкул шароит вужудга келганлигини хис қиламиз. Хинд халқи бобурийларга қарши қурашга Раана Сангаанинг ҳам қатта тазйиқи, ҳам улар юрагидаги ватанпарварлик қайфиятларини жунбушга келтириб, беҳисоб лашкарлар тўплагани боис жипслашганлари, бир неча рожалар ва султонлар муттаҳид бўлганлиги Фармонда келтирилган факт-рақамларда Раана Сангаанинг юқсак ташкилотчилигини тан олган Бобурнинг ростбаёнлиги ўз аксини топган: («Махмудхон Искандархон ўглининг вилоят ва қишлоғи бўлмаса ҳам, сардорлик умидида тахминан ўн минг суворий жамъ қилган эди. Соғломлик ва омонлик водийсидан узоклашганларнинг ҳамма тўплами, Хинд қишлоғи ва вилоятида давом этиб қелган қоида бўйича, ҳаммаси бўлиб, икки лак бир минг» (икки юз бир минг киши -ХК.) қишига етган.

Биз мухтарам ўқувчиларимизни мазкур жанг тафсилоти билан зериктириб қўйишдан ўзимизни тийган ҳолда таъқидламоқчимизки, Бобур лашкарларининг Раана Сангаанинг икки юз мингдан ошиқ лашқарига қарши олиб борган муҳорабаси ғалаба билан яқун-ланади. Бу урушнинг тафсилотлари тарихда, турли даврларда турли хил таҳлил этилган. Бирок бир нарса муҳимки, Захириддин Бобур ушбу муҳорабани қанчалик қашатқич тарзда олиб борган бўлмасин, ислом байроғи ва низомини теурийлар салтанати ерларида янада барқарорлигини таъминлашга эришмаган бўлмасин, мағлуб ҳиндуларни «қофирлар» деб атаб унга «гозийлик» унвони берилган бўлмасин, подшоҳ Бобур ўзининг мазкур фармони билан Шарқ тарихида мисли қўрилмаган юқсак маънавий даражага эга эканлигини қўрсатди: ағарчи бунда ҳиндлар унга қарши душманона алфозда бўлса ҳам у анча-дан бери орзу қилган ниятини амалга оширади. Яъни ўзининг қўл остидаги барча номусулмон бўлган миллатлардан ундириладиган ТАМГА солигини бекор қилади. Шу боис, Бобурнинг Раана Сангаа устидан қолиши боис ҳиндлардан ҳам тамга солиғи бекор қилинади. Бемалол айтиш мумкинки, бу ҳақиқатда ҳам Бобур айтгандек, унинг энг буюқ, мазмунан юқсак «азимуш-шаън», яъни инсон шаънини юқсакликка қўтарувчи фармон эди.

Иккинчи томондан, бу Бобурнинг Хинд лашкар-бошиларига эмас, ҳинд халқига қўрсатган баланд ҳимматининг белгиси ҳам бўлган. У Хиндистондаги урф-одатлар, диний қоидалар ва халқ анъаналарига эҳтиром билан ёндошиш борасида қўп фикр юритган. Масалан, унинг ўғли Хумоюн мирзога ёзган васиятида қуйидаги сатрларни ўқиймизки, фикримизга далил бўла олади: «Эй фарзанд! Хиндистон мамлақати турли мазҳаблардан иборат. Субҳонолло таоло ҳаққи сенга буюрилдики, ҳар бир мазҳабга пок қалб билан қарагин, ҳар бир мазҳаб ва тариқатга адолатли бўл. Хусусан сигирни қурбон қилишдан саклангинки, бу Хиндистон халқининг қалб ардоғи ва бу вилоят аҳли подшоҳга яхши назар билан боғланади...»

Бобурнинг бу васияти маълум сабабларга қўра унинг фарзандлари томонидан қенг миқёсда амалга оширилмаган бўлса ҳам ўғли Хумоюннинг фар-занди Акбаршоҳ бобоси Бобур мирзонинг васиятларини боридан қўра юқсак даражада адо этди, ҳатто у

Хиндистонда ислом ва будда динларининг муштарак - омихта динини яратишга ҳам уриниб кўрди.

Хуллас, Бобурнинг бу мухим фармони заминда унинг маълум даражадаги багрикенглиги, шароитдан келиб чикиб, салтанати иктисодий ҳолатининг танглашувига олиб келиш мумкинлигига карамасдан оддий халк манфатини кўзлагани билан ҳам мухим.

Бобурнинг иккинчи «азимуш-шаън» фармони бевосита биринчи фармон билан чамбарчас боғлиқ. Аниқроқ килиб айтсак, бу фармон хронологик ва тарихий воқеаларнинг акс этиши жихатидан юкоридаги фармондан олдинроқ юзага келиши керак эди. Бирок Бобур Раана Сангаа билан бўладиган йирик мухорабага тайёрланар, бу умрининг мазмуни ва мақсадларининг гултожи бўлган жангга астойдил киришганлиги боис мазкур фармонни бериш маълум муддатда орқага сурилган эди.

Агар Бобурнинг бу фармони бошида Оллох томонидан берилган ризк ва имкониятларга шукроналик баён этиш асос килиб олинган бўлса, асосий қисмида инсон тарбиясининг яна бир жихати - Куръонда ва Хадиси шарифда кайта-кайта зикр этилган НАФСНИ ТИЙИШга багишланади. Чунки, мазкур фармоннинг бош гоёси ва шох Бобурнинг мақсади ҳам бутун салтанати худудида май, шароб ва инсонни сархуш этувчи ичимликлар ва воситаларни ман этиш, ҳеч қаерда, ҳар қандай шароитда уни истеъмол этмаслик фармони эди, бу: «... Инсон табиати ўзининг яратилиши бўйича нафс лаззатларига мойилдир, завқ келтирувчи ёқимли нарсаларни тарк этиш Худонинг тавфик беришига ва осмоний кўмакка боғлиқ. Башар нафси ёмонликка майл этишдан узок эмас».

Бобурнинг бу фармони мазмунига киришишдан олдин унинг майдонга келиши заминига бир назар солсак. Бобурнинг ўзи 23-24 ёшига етгунга қадар шароб истеъмол қилмаган ва бу одатни у ўзига бетона билган. Бирок гемурийлар, айниқса Хусайн Бойқаро саройидаги майпарастлик, унинг ўғиллари Бадиуззамон мирзо ва Музаффар мирзонинг меҳмондорчилигида қатнашган Бобурда умуман майга рағбат бўлмаганлиги («Кичикликта бемайл эдим, чоғир (май, шароб -ХК.) нашъа ва кайфиятин билмас эдим. Отам гоҳиким чоғир таклиф қилсалар ҳам узрлар айтиб иртиқоб қилмас эдим») алоҳида таъкидланган. Бобурнинг иккунча, бу ёшда шароб истеъмол қилса ҳам биров унга қаршилиқ билдирмаган. Хиротнинг энг кўркам Боғи Жаҳоноро кўшиқда Бадиуззамон мирзо томонидан Бобур ва унинг сафдошлари шарафига берилган базм тасвири «Бобурнома»да келтирилган. Бобурнинг юкоридаги фармони билан бу тасвирнинг бевосита алоқаси бор. Бобур 47 йил умр қурган. Хаётининг 23 йилигача май ичмаган, вафотидан икки йил олдин юкоридаги фармон боис нафакат ўзи, балки бутун салтанатида шароб ичишни ман этган. Бадиуззамон мирзо базмида Бобурнинг май ичишга нақадар лоқайдлиги, бепарволиги, бу ишдан ҳазар қилиши, теурийзодаларнинг мастликка ружулари баландлигини афсус билан ёзади: «Бадиуззамон мирзо Музаффар мирзо меҳмондорлигини эшитиб, Боғи Жаҳонорода Мукаввийхонада мажлис тартиб қилиб, мени тилади».

Бирок замонанинг Бобур бошига туширган ташвишлари, Хисор тоғларида ялангоёқ юриб, товонлари ёрилиб кўмак берадиган бирон қимсаси қолмаганидан, атрофдагиларининг хиёнатқорлиги ва айримларининг муртадлиги Бобурнинг ҳам майга юз тутишга, май,

чоғир, маъжун истеъмом килишига сабаб бўлган. «Бобурнома» саҳифаларидан биз унинг гоҳида пайдар-пай, гоҳида гамларининг бартарафи учун майга мурожаат этганлигини кўрамиз. У юкоридаги фармонни бергунига қадар уч марта май ичмасликка аҳд қилади, аммо уни тарк этишга иродаси етмади:

Май таркини қилгали паришондурмен,
Билмон қилур ишимнию хайрондурмен.
Эл барча пушаймон бўлуру тавба қилур,
Мен тавба қилибмену пушаймондурмен.

Юкоридаги мисоллардан кўринадики, Бобур ҳудудида майни тарк этиш фармонини бергунга қадар ўзининг ички оламида катта қарама-қаршиликлар, рухий қурашларни бошидан кечирган. У нафакат давр, балки бутун инсоният бошига қулфат бўлиб ёғилган бу одатдан сакланишга чақирган. Не ҳасратки, бу иллат Бобур давридагина эмас, ҳозир ҳам дунёнинг катта муаммоси бўлиб келмоқда.

Шунга қарамасдан, Бобур ўзини енгади, фармон қучга қиради. Бирок масаланинг бошқа томони - нега фармон айнан Бобурнинг Раана Сангаа билан бўладиган йирик муҳорабасидан олдин берилди? Бу жуда катта сиёсий, ижтимоий ва тарбиявий аҳамиятга молик масала. Чунки, Бобур теурий салтанатнинг яхлитлигини энг аввало давлатчиликдаги тартиб-интизом, соғлом ақл ва хушёрлик замирида кўради. У фармоннинг асосий максадига кўчишдан олдин кўл остидаги бекзодалар, амирлари билан психологик тарбия олиб боради, майни тарк этиш киши рухиятини поклаши қатори инсонда иродани тарбиялаши, душманга қарши бирликка қуч бериши, қолаверса бу интилиш шариат қонунига риоя этиш ҳам эканлигини уқтиради: «... Инсонлик тақозоси, подшоҳлар расм-русуми подшоҳлик лавозими, ман-сабдорлар одати бўйича шохдин тортиб сипохийгача гўзал ёшлар қунларида шариат ман қилган баъзи нарсаларга ва айрим ўйин-қулгиларга ружу қилинар-ди. Бир қанча вақтдан кейин пушаймонлик қунлари қелиб, уларни битта-битта тарк қилинар ва чин тавба билан уларга қайтиш эшиги ёпилар эди».

Бобурнинг мазкур фармонини диққат билан мутолаа қилар эканмиз, унда «Бобурнома» муаллифининг юқсак рухий тугёнлари, ўзининг ички зиддият-лари билан узок муддат тинмай қураш олиб борганлигини кўрамиз. Ичкиликни тарк этиш Бобурнинг бош максади бўлса-да, у ҳам ўша жамиятнинг бир фарди, гуноҳқор бандасифатида ўз иродасини енга олмаганлиги, бу муқаддас максадни анча муддат пайсалга солиб қилганлигини очик тан олади. «Хар иш вақтига боғлиқ» дея ўзини тергаб «парда остига бекиниб юзни кўрсатмас эди» деб шохлигига қарамасдан жамият аҳлини инсофга чақириб боис қасри нафсига барҳам берганлигини кўрамиз: «... Гуноҳ ва сарқашлик асбобининг илдизидан кўпориб ташлаб, тавба эшиқларини тўлиқ жиддият билан қокдик, тавфик йўлловчиси «Қимқи астойдил эшиқ қокса, қиради» мазмунига мувофиқ иқбол эшигини очди ва бу урушни нафсга қаршилик кўрсатишдан иборат бўлган зўр уруш билан бошлашни буюрди».

Мазкур матндаги бир-икки ўринга диққатни тортамиз. Биз мумтоз адабиётимиз дурдоналарини мутолаа этар эканмиз, биринчи галда бу манбалар бугунги ёш авлодни, умуман инсоннинг тарбияси, ахлоқи, жамиятга бўлган муносабатига қанчалик фойдаси тегишини ўйлашимиз, энг муҳими мутолаадан кейин биз Бобур сингари ўзимиздаги қайси иллатдан қардларча қалос бўлишга интилишимизни назарда тутишимиз қерак. Бобур фармонда «тавба эшиқларини тўлиқ жиддият билан қокдик» демокда. Демак, инсон

Ўзида мавжуд ноҳўя ҳаракатлардан, жумладан майпарастликдан ҳам ҳавас билан, мавсумий тарзда ҳалос бўла олмайди, унга барҳам бериш учун жиддийлик, ирода талаб этилади. Кейин, Бобур майни тарк этишни унга қарши уруш очганлиги билан изоҳламоқда. Бу ҳам инсон табиатидаги ҳар қандай нопок ҳаракатни, ўзининг иззат нафсини синдириб, муттасил қураш ва қатъийлик билан амалга ошириш лозимлигини таъкидламоқда. Шубҳасиз, Бобурнинг бу ўғити бугунги ёшларимизни гиёҳвандлик, арок-хўрлик, диний экстримизм, ақидапарастлик қўчаларидан йигиштириб олишга, мустақилликни неъмат билиб, уни мустаҳкамлаш сари асрлар оша бизга битилган бир қақирик, сирли мактубдир.

Бобур мақкур фармонда май ва унинг салбий оқибатларини жиддий мисоллар билан баён этган. Бу фармон Бобурнинг ўзига ҳам шавқ берган, гурурлантирган. Бобурнинг бу фармони бутун Шарқ давлатчилиқ тарихида биринчи воқеа эканлигини уқтирган («Эй раббим, нафсиларимизни гул қилдик»ни ихлос тилига қелтириб, «Сенинг олдинда тавба қилдим ва мен мусулмонларнинг биринчисиман» деган гапни қил лавҳасида нақш қилдик»). Бу янгилик, ҳали ҳеч бир салтанат бошлигининг ҳаёлига қелмаган, иродаси етмаган бу ҳасоратни ўзи амалга оширганидан мамнунлик билдирган. Бобур тарафдорларининг бир оғиздан подшоҳларининг бу ҳуқуқига содиқ қолишлари яна бир қарра сарқарда Бобурнинг қўл остидагилар орасида нақадар юқсак эҳтиромга эғалиги, фуқаро, беқлар ўз подшоҳига неқоғли бўйсунганлигини билдиради. Бобур эса фармонда бу сатрларни жуда юқсак гурур, ифтихор ва самимият билан баён этган: «Зафар нишонли ходимлар муқо-рақ ҳуқуқ юзасидан қўплик ва зийнатда юқсак юлдузи-деқ бўлган, гўзал мажлисни беақ турган олтин ва қумушдан ясалган май идиш ва қадахлар ва бошқа асбобларни ерга уриб... қора-қора қилиб, ҳар бири-ни мисқин ва беқорага бердилар».

Бобур фармонидан қелиб қикадиган ҳолатни ҳам яхши тасаввур этган. «Ичкиликдан қочинғлар, шоқдиқ нақот топсанғлар» деган жумла Бобур фармонининг мақмуни, турмуш мушқулликларининг ечим топишига ичкиликни тарк этиш қатта ёрдам беришини анғ-латадиқи, тақрор айтақиз, бу ундов ва таълимот бизнинг давримизда ҳам жуда муҳим ва аҳамиятқидир: «Бу орзу ва бу осойишталик тўла-тўқис охирига етгандан кейин, олам бўйсунуши лозим бўлган фармон ижро шарафига эришдиқи, тинч сақланган мамлақатда (Худо офат ва ҳавфлардан омон қилсин) мутлақо ҳеч бир қиши ичкилик ичишга уринмасин, уни ҳосил қилишга тиришмасин, ичкилик ясамасин, сотмасин ва олмасин, ўзида сақ-лақасин, элтмасин ва қелтирмасин: «Ичкиликдан қочинғлар, шоқдиқ, нақот топсанғлар».

Мақкур фармондаги мана бу сатрлар яқунловчи бўлиб, унинг мундариқасини ва Бобур мақсақини янада яққолроқ тасаввур этишимизга қўмақ беради. Унда сақолатманқд Бобур, шариат қонунияқини ҳалқ манфаатига йўналтирган Бобур, барча миллат, элат, ҳалқларга ўз ватандошлари қатори муносабатда бўлган Бобурнинг маққурақси, қарашлари мавжуд: «Бу галабанинғ (яъни Раана Санғаа устидан қолиб қелганлиги - Х.Қ) шукронақси ва қин тавбанинғ қабул дарақасига эришмоғи (бунда май ичишни ман этиш фармони назарда тутилмоқда - Х.Қ.) нинғ садақаси учун, подшоҳликнинг бақшиш дарёси жўш уриб, олами ободонлиги ва қишилиқ обрўи бўлган қарам тўлқинларини пайдо қилди: бутун мамлақат бўйлаб, ўтган султонлардан қолиб қетган ва даромади ҳаддан орқик қўп бўлган ТАМГАНИ, ўзи ҳам шариат қодаларидан таққари бўлгани учун мусулмонлар устидан

Бобур давлатчилигини безаган фармонлар

Муаллиф:

20.01.2014 19:54 -

олиб ташлаб, фармон содир бўлдики, «хеч шахар, кишлок, йўл, кўча, гузар ва бандарларда тамга олмасинлар ва ундирмасинлар, хам бу хукмнинг коидаларига ўзгартиш киргизмасинлар:

«Кимки буни эшитгандан кейин ўзгартирса, гунохи ўзгартирувчиларга бўлади».

Мазкур фармоннинг ўзи хам бобурийлар салтанатида давлат ишларини юргизиш нақадар конунларга бўйсунганини, хар бир чикариладиган конун, давлатчиликка оид турли даражадаги хужжатларнинг ижроси ва натижавий якуни назоратга олингани, унинг омма орасида татбик этилиши шартлиги каби тадбирлари туфайли ўта ахамиятли бўлганлигини кўрсатади. Албатта, Бобур бошқарган салтанатнинг галабаси, муваффақияти ва эл олдидаги обрўси хам Амир Темур салтанатида асос солинган ва Бобур даврида муваффақият билан амалга татбик этилган фармонларга хам боғлиқ бўлган.

Бобурнинг бу фармони ўша захотиёк халк томонидан мамнуният билан қабул қилинган. Фармонда келтирилишича, «подшоҳнинг меҳрибончилигига сизинган турк, тожик, араб, аҷам, хинди, форсий фуқаро ва сипоҳ - бутун миллатлар, ҳамма инсон тоифалари бу мангу бахшишга суяниб, умид тутиб, абадийликка бириккан давлатимиз дуосига машғул бўлсинлар ва бу хукмлар ижросидан чиқмасинлар ва бурилмасинлар, фармонга мувофиқ иш олиб борсинлар».

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Захирид-дин Бобурнинг бу икки фармони бизнинг давримиз-да хам қимматини йўқотган эмас. Бу фармонларга 500 йилдан ортиқ вақт ўтди. Пекин бугун хам дунё халқлари меҳр, шафқат ва саҳоватга муҳтожлиги, солиқлар адолатли бўлиши лозимлиги, жамиятни ичкиликка муқкасидан кетган кишилардан асраш, уларни инсофга чақириш давом этаётган экан, Бобурнинг «икки азимуш-шаън» фармони шу иллатлар-дан халос этиш учун хизмат қилаверади.

Хасан Қудратуллаев